

‘प्राथमिक आरोग्य केंद्र देखरेख व नियोजन समिती’



‘प्राथमिक आरोग्य केंद्र’ म्हणजे ग्रामीण भागातील सरकारी आरोग्य यंत्रणेचा कणा. महाराष्ट्रात सुमारे १८०० प्राथमिक आरोग्य केंद्रे आहेत. या प्राथमिक आरोग्य केंद्रांमार्फत दिल्या जाणाऱ्या सेवांमध्ये साध्या आजारांवर उपचार, साथीच्या आजारांवर प्रतिबंधात्मक उपाय; तातडीच्या आजारांसाठी रुग्णांवर प्राथमिक उपचार; सामान्य (नॉर्मल) बाळंतपण, लहान शस्त्रक्रिया इ. सेवा लोकांना मिळणे अपेक्षित आहे.

ग्रामीण भागात राहणारे लोक विशेषतः स्त्रिया, लहान मुलं यांच्यापर्यंत दर्जेदार आरोग्यसेवा पोचाव्यात या हेतूने २००५ साली ‘राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान’ केंद्र सरकारने जाहीर केले. लोकांपर्यंत सरकारी आरोग्य सेवा नीट पोहचाव्यात; आरोग्यसेवांच्या दर्जांमध्ये ठोस सुधारणा घडाव्यात; यासाठी गावातील लोकांनी स्वतःच

आरोग्यसेवांवर देखरेख ठेवणे; व आरोग्यसेवेचे नियोजन गाव ते जिल्हापातळीपर्यंत विकेंद्रित पद्धतीने म्हणजेच लोकांच्या सहभागाने व्हावे; व या माध्यमातून सरकारी आरोग्यसेवा जनतेप्रती अधिकाधिक उत्तरदायी बनावी असे धोरण या अभियानांतर्गत आखण्यात आले. या धोरणानुसार महाराष्ट्रातही २००७ साली ‘लोकाधारित देखरेख व नियोजन प्रक्रिया’ सुरू झाली. त्या अनुषंगानेच देखरेख प्रक्रियेच्या भागात गाव आरोग्य समिती, प्राथमिक आरोग्य केंद्र ते जिल्हा पातळी तसेच राज्य पातळीवर देखरेख व नियोजन समित्यांची स्थापना करण्यात येते. सुरुवातीला ५ जिल्ह्यांमध्ये सुरू झालेली देखरेख व नियोजन प्रक्रिया आता १३ जिल्हे, ३६ तालुके, १२५ प्रा.आ.केंद्रे आणि ८६० गावांमध्ये विस्तारली आहे.

या समितीच्या सदस्यांना प्राथमिक आरोग्य केंद्रात कोणत्या आरोग्यसेवा मिळायला पाहिजे. आरोग्यसेवांवर देखरेख कशी ठेवायची, गाव, उपकेंद्र आणि प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये गोळा केलेल्या माहितीवरून पुढे आलेले मुद्दे तसेच गावपातळीवर न सुटलेले मुद्दे सोडवण्याच्या दृष्टीने नियोजन करण्यासाठीचे प्रशिक्षणही देण्यात येते.

देखरेख व नियोजन समितीची मुख्य कामे

आरोग्यसेवेच्या हक्कांबद्दलची जाणीव लोकांना करून देणे; सरकारी आरोग्य केंद्रात आरोग्यसेवा मिळतांना आलेल्या अडचणी सोडवण्याचा प्रयत्न करणे; लोकांमध्ये शासकीय आरोग्य यंत्रणेबद्दल असलेली उदासीनता दूर करणे. तसेच चांगल्या आरोग्यसेवांसाठी आरोग्यसेवा देणारे वैद्यकीय अधिकारी, आरोग्य सेविका (नर्सबाई), आरोग्य सेवक (मलेरिया डॉक्टर) यांच्याशी संवाद साधणेही गरजेचे आहे. हा संवाद साधण्यासाठी या देखरेख व नियोजन समित्या एक उपयुक्त माध्यम आहे.

त्या अनुषंगानेच आपण प्राथमिक आरोग्य व नियोजन समितीची रचना, समितीचे अधिकार व जबाबदाऱ्या कोणत्या आहेत ते समजून घेणार आहोत.

प्राथमिक आरोग्य केंद्र देखरेख व नियोजन समितीची रचना

- **३ सभासद-** प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील ग्रामपंचायत सदस्य असतील. (यापैकी किमान एक महिला सदस्य तर निश्चितच असावी.)
- **२ ते ६ सदस्य-** प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातल्या गावांमधील 'गाव आरोग्य पोषण, पाणीपुरवठा व स्वच्छता समिती'चे बिगर सरकारी प्रतिनिधी असतील. प्राथमिक आरोग्य केंद्रांतर्गत असलेल्या सर्व गावांना प्रतिनिधित्व मिळावे यासाठी हे प्रतिनिधी दरवर्षी बदलले जातील.
- **२ सदस्य-** प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रात आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेख कामातील स्वयंसेवी संस्था / संघटनांचे प्रतिनिधी असतील.
- **३ सदस्य-** सरकारी आरोग्यसेवा देणाऱ्या संस्थेचे असतील. उदा. डॉक्टर, नर्सबाई, मलेरिया डॉक्टर.
- समितीच्या सभासदांची संख्या १० ते १४ इतकी असणार आहे.



कार्यकारी मंडळ

- **अध्यक्ष-** प्रा.आ. केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातल्या गावामधील पंचायत समिती सदस्य असेल.
- **कार्याध्यक्ष-** प्रा.आ. केंद्राचे डॉक्टर असतील.
- **सचिव-** आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेखीच्या कामातले स्वयंसेवी संस्था / जनसंघटनेचे प्रतिनिधी असतील.

प्रा.आ.केंद्र देखरेख व नियोजन समितीची कामे व जबाबदाऱ्या

खालील माहिती महाराष्ट्र शासनाने जाहीर केलेल्या निर्णयावरून घेतलेली आहे. (महाराष्ट्र शासन सार्वजनिक आरोग्य विभाग (महाराष्ट्र राज्य) शासन निर्णय क्र. राग्राअ १००७/प्रक्र १७२/आरोग्य ७, मंत्रालय, मुंबई)

१. प्राथमिक आरोग्य केंद्रात मिळणाऱ्या हमीच्या आरोग्यसेवांची माहिती करून घेणे. या सर्व सेवा प्रत्यक्ष लोकांना मिळतात का यावर देखरेख ठेवणे. (प्रा.आ. केंद्रात कोणत्या सेवा मिळतात याची माहिती पा.नं. ३ वर 'नागरिकांची आरोग्य हक्क सनद' यात दिली आहे.)
२. प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये सर्वांना स्पष्टपणे दिसेल अशा जागी 'नागरिकांची आरोग्य हक्क सनद' लावली जाईल याची खात्री करणे. संपर्क व्यक्तीचे नाव व फोन नं. आहेत का हे तपासणे.

नागरिकांची आरोग्य हक्क सनद

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान अंतर्गत २००७ साली सरकारने 'आरोग्य हक्क सनद' जाहीर केली आहे.

हा दवाखाना आपला आहे. येथे आपल्याला खालील प्रकारच्या आरोग्यसेवा देण्यास आम्ही वचनबद्ध आहोत

- कुठल्याही रुग्णाला आरोग्यसेवा नाकारली जाणार नाही, खाजगी दवाखान्यात पाठविले जाणार नाही किंवा सरकारी डॉक्टरांच्या खाजगी दवाखान्यात पाठविले जाणार नाही.
- उपचारांसाठी औषधे या दवाखान्यातून मोफत दिली जातील. मुदत संपलेली औषधे दिली जाणार नाहीत. बाहेरून औषधे खरेदी करण्यासाठी सांगितले जाणार नाही.
- सर्व रुग्णांना विशेषतः गरीब, निरक्षर रुग्णांना आदराची वागणूक दिली जाईल. उपचाराबद्दल सविस्तर माहिती दिली जाईल. या दवाखान्यात उपलब्ध नसलेल्या सेवा अन्यत्र कोणत्या शासकीय इस्पितळात मिळतील याची माहिती दिली जाईल. गरज भासल्यास पुढील संदर्भ सेवेसाठी पुढे पाठविण्याची व्यवस्था केली जाईल.
- रुग्णांना त्यांच्या आजारासाठी आवश्यक उपचार, सेवा शुल्क इत्यादीबद्दल माहिती समजावून दिली जाईल.
- दारिद्र्यरेषेखालील कार्डधारकांना (बीपीएल) सर्व सेवा मोफत मिळतील, इतरांना रुग्ण कल्याण समितीने ठरविलेल्या दराप्रमाणे सेवा दिल्या जातील.
- एच.आय.व्ही. बाधित रुग्णांना औषध सेवा नाकारली जाणार नाही व त्यांनी डॉक्टरांना दिलेली माहिती गोपनीय ठेवली जाईल.
- सर्व रुग्णांना स्वच्छतागृह व पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था करण्यात येईल.
- आपल्या काही सूचना/तक्रारी असल्यास सूचना पेटित लिहून टाकाव्यात.

‘देखरेख व नियोजन समिती’ला असणारे अधिकार

आपल्या समितीला कामे व जबाबदाऱ्यांबरोबर काही अधिकार देखील दिले आहेत. या अधिकारांबद्दलची ही माहिती करून घेऊ -

१. प्रा.आ. केंद्रात असलेल्या उपलब्ध सर्व सेवा-सुविधांची पाहणी.
२. सुविधा व्यवस्थित उपलब्ध नसतील तर सुधारणा करण्यासाठी वैद्यकीय अधिकाऱ्यांना सूचना देणे.
३. उपलब्ध औषधसाठ्याची पाहणी व सरकारने प्रा.आ. केंद्रासाठी जाहीर केलेल्या औषध यादीतील औषधे रुग्णांना बाहेरून आणायला सांगतात का हे पाहणे. (असल्यास जनसुनवाईमध्ये हा मुद्दा मांडणे)
५. आरोग्यसेवा नाकारल्याच्या घटना, समितीसमोर आल्यास त्याबाबतची जबाबदारी निश्चित करून वरच्या पातळीवर या घटनांच्या कारवाईबद्दलचा प्रस्ताव पाठविणे.
६. प्रा. आ. केंद्र पातळीवर न सुटलेले मुद्दे ‘तालुका देखरेख नियोजन समिती’ला कळवणे.
७. प्राथमिक आरोग्य केंद्रासाठी मिळणाऱ्या ‘मुक्तनिधी’चा योग्य वापर होतो का हे तपासणे. वापर केलेल्या पैशांच्या जमाखर्चाची तपासणी करणे.
८. प्रा.आ. केंद्रासाठी असलेल्या रुग्ण कल्याण समितीला मिळणाऱ्या निधीचा योग्य वापर होतो का हे तपासणे. वापर केलेल्या निधीच्या जमाखर्चाची तपासणी करणे.
९. प्राथमिक आरोग्य केंद्रांतर्गत येणाऱ्या उपकेंद्रामार्फत आरोग्यसेवा मिळतात का याचा आढावा घेऊन आवश्यक त्या सुधारणा सुचवणे. प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रात येणाऱ्या उपकेंद्रांना पुरवलेल्या औषधांचा साठा तपासणे.
१०. प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील आरोग्यस्थिती सुधारण्यासाठी स्थानिक स्वयंसेवी संस्था व जनसंघटनांसोबत समन्वय साधणे.
११. प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या आरोग्य नियोजनाबद्दल चर्चा करून त्याआधारे आरोग्य योजना तयार करणे.
१२. प्रा. आ. केंद्रातील काही गोष्टींवर देखरेखीची गरज आहे. (उदा. केसपेपरसाठी ठरलेल्या रकमेपेक्षा जास्त पैसे घेतात का? प्रा. आ. केंद्रातले डॉक्टर त्यांच्या खाजगी दवाखान्यात बोलावतात का?)

प्रा.आ. केंद्राला मिळणारा 'निधी' व आर्थिक तरतूद

'रचना'संस्थे अंतर्गत नसरापूर प्रा.आ.केंद्र

■ प्राथमिक आरोग्य केंद्राला दर वर्षी २५०००/- रुपये मुक्त निधी मिळतो. स्थानिक स्वरूपाची आरोग्याची कामे करण्यासाठी या पैशाचा वापर करायचा आहे.

■ तसेच प्राथमिक आरोग्य केंद्रात सुधारणा करण्यासाठी ५०,०००/- रुपयांचा निधी दर वर्षी प्रा. आ. केंद्राला मिळतो. हा निधी प्रा. आ. केंद्राच्या इमारतीमध्ये सुधारणा करण्यासाठी व दुरुस्तीसाठी खर्च करता येईल.

■ प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या रुग्ण कल्याण समितीला रुग्णांना योग्य त्या सुविधा मिळाव्यात, यासाठी वर्षाला १ लाख रुपये निधीची तरतूद आहे. हा निधी पिण्याचे पाणी, स्वच्छतागृहाची देखभाल व दुरुस्ती काम इ. साठी वापरला जाईल.

प्राथमिक आरोग्य केंद्रपातळीवर इमारतीमध्ये सुधारणा, देखभाल दुरुस्तीसाठी मिळणारा निधी

(प्राथमिक आरोग्य केंद्रपातळीवरील इमारतीमध्ये सुधारणा, देखभाल दुरुस्तीसाठी मिळणारा निधी वर्षाला रु. ५०,०००/- ची तरतूद आहे)

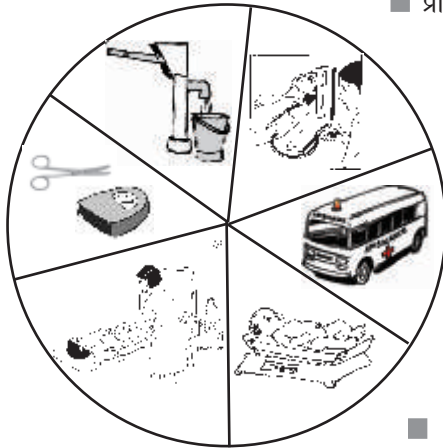
१. २०१० - २०११ चा प्रा.आ.के. पावडीवरील रुग्ण किती निधी मिळाला? - रु. २५,०००/- + २५,०००/-

२. निधी मिळाल्याचा दिनांक - १/३/२०११, ३१/३/२०११

३. मागील वर्षाची निव्वळ रक्कम रु. ५००/-

क्र.	निधीच्या खर्चाचा तपशील २०१०-११ या वर्षी देखभाल-दुरुस्ती निधीतून कोणते उपक्रम	प्रत्येक उपक्रमासाठी झालेला खर्च	खर्च करण्यासाठी कोणी निषेध दिला?
१	वेदर घाटी, गैनालय सफाई, धुलाई	१०३०	Rks
२	लाईट फिटिंग, सुता मजुरी, साईंड खर्च	१०००	॥
३	युग्मवी इंजिनट घाटी, दुरुस्ती	१२,५९९	॥
४	दुरुस्ती फनेक्स	४४००	॥
५	श्रीपथे घाटी	१६९६	॥
६	वाळीग तत्र मानधन	१५००	॥
एकूण खर्च		४१,००६/-	

पुढील कामाकरता या निधीचा वापर करता येईल...



■ प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या इमारतीच्या बळकटीकरणासाठी.

■ पाणी पुरवठ्याची व्यवस्था करणे.

■ पडदे, तोट्यांची दुरुस्ती करणे, बल्ब बसवणे इतर स्वरूपातील आवश्यक किरकोळ दुरुस्ती करणे इ.

■ किरकोळ साहित्य खरेदी करणे उदा. रुग्ण तपासणी टेबल, बाळंतपणासाठीचे टेबल, रक्तदाब मोजण्याचे यंत्र, हिमोग्लोबिन मोजण्याचे यंत्र, कॉपर-टी बसवण्याचे कीट, बाळाला ठेवण्यासाठीचा ट्रे, वजन काटा, आईसाठी-बाळासाठी प्लॉस्टिक / रबर शीट / कात्री, 'डिगरी' (स्टेथोस्कोप), बादल्या, स्टूल, किंवा इतर साहित्य.

■ प्राथमिक आरोग्य केंद्रात स्वच्छता ठेवण्यासाठी सफाई काम करणाऱ्या व्यक्तीला मानधन देणे.

■ विशेषतः बाळंतपणासाठी तसेच इतर अत्यावश्यक प्रसंगी उपचारासाठी रुग्णाला दुसऱ्या ठिकाणी पाठविण्याकरता वाहन खर्च देणे.

जनसुनवाई आरोग्यसेवांच्या हक्कांसाठी

सामाजिक क्षेत्रातील समस्या पुढे आणण्याचे 'जनसुनवाई' हे एक महत्त्वाचे माध्यम आहे. याद्वारा एखादी सामाजिक समस्या सामाजिक क्षेत्रातील विशिष्ट व्यक्तींच्या समितीसमोर सादर केली जाते. जनसुनवाईनंतर ही समिती ज्या शिफारसी करते त्या शासनाला तातडीच्या कारवाईसाठी आणि त्यायोगे कामकाजात आवश्यक ते बदल आणण्यासाठी म्हणून सादर केल्या जातात.

आरोग्यसेवांबद्दलच्या जनसुनवायांचा मुख्य उद्देश

- आरोग्यसेवेच्या हक्काबद्दल जाणीवजागृती करणे, लोकांना एकत्रित करणे.
- आरोग्यसेवा नाकारली गेल्याच्या घटनांचे दस्तऐवजीकरण व त्यांना पुढे आणणे.
- आरोग्य यंत्रणेतील रचनात्मक त्रुटी पुढे आणणे व आरोग्यसेवा नाकारल्याच्या घटनांचे सादरीकरण, शासकीय आरोग्य अधिकारी आणि समितीसमोर करणे.
- शासनाने विविध स्तरांवर आरोग्यसेवा पुरवल्या पाहिजेत याविषयी लोकांमध्ये जनजागृती करणे.
- आरोग्यसेवांच्या परिस्थितीचा आढावा घेणे आणि परिस्थिती सुधारण्यासाठी ठोस उपाययोजना ठरविणे.



जनसुनवाईची पूर्वतयारी

- गावातील लोकांना एकत्रित करण्यासाठी बैठका घ्याव्यात.
- प्रसारमाध्यमांना सहभागी करून घेण्यासाठी, त्यांना तारखा देऊन वेळा घेणे.
- आरोग्य अधिकारी, लोकप्रतिनिधी, संबंधित पातळीवरील इतर महत्त्वाचे अधिकारी, समिती सदस्य यांना जनसुनवाईसाठी आमंत्रित करणे.
- जनसुनवाईचे पॅनेल गठित करणे.
- प्रश्नावलीच्या आधारे प्रा.आ. केंद्राची पाहणी, वैद्यकीय अधिकाऱ्यांची मुलाखत व रुग्णांची मुलाखत अशा पद्धतीने त्या ठिकाणी मिळणाऱ्या आरोग्यसेवांच्या परिस्थितीची माहिती गोळा करावी.
- आरोग्यसेवा नाकारल्याच्या घटनांचे, रचनात्मक त्रुटींचे / कमतरतांचे दस्तऐवजीकरण.

अहवाल लेखन

आपण जमवलेली माहिती आणि सेवा नाकारलेल्या घटना यांच्या आधारे सविस्तर अहवाल तयार करावा.

जनसुनवाईचा पाठपुरावा

जनसुनवाईच्या दरम्यान सरकारी अधिकाऱ्यांबरोबर पाठपुराव्याच्या बैठकीची तारीख ठरवावी. कार्यकर्त्यांच्या एका गटाने शिफारसीच्या आधारे आरोग्य सुविधांचे कामकाज सुधारण्यासाठी कोणकोणत्या उपाययोजना करता येतील याचा तपशीलवार कृती आराखडा तयार करावा.



ठोस आरोग्यसेवांची हमी

‘राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियाना’मार्फत सरकारने काही आरोग्यसेवांची हमी दिली आहे. या हमीच्या सेवांची यादी म्हणजे आरोग्यसेवांचे असे मापदंड आहेत. त्यांच्या आधारे अभियानाच्या कामावर देखरेख ठेवता येईल व अभियानाचे यश पडताळता येईल. निरनिराळ्या सरकारी केंद्रामार्फत मिळायला हव्यात अशा या हमीच्या सेवा खालीलप्रमाणे आहेत -

प्रा.आ.केंद्रामध्ये मिळणाऱ्या ठोस सेवांची हमी

- सर्व प्रसूतीसाठी निवृत्त सेवांची उपलब्धता.
- नवजात अर्भकांसाठी अत्यावश्यक सर्व सेवांची उपलब्धता.
- लहान मुलांचे आजार व बाल आरोग्यासंबंधी सर्व सेवांची उपलब्धता.
- माता आरोग्य व संबंधित सर्व आरोग्य सेवांची उपलब्धता.
- दृष्टिदोष व मोती बिंदुने येणारी अंधूक दृष्टी, आंधळेपण या बाबतच्या सर्व सेवांची उपलब्धता.
- कुष्ठरोगासंबंधित सर्व सेवांची उपलब्धता.
- क्षयरोगाचे निदान व उपचारविषयक सर्व सेवांची उपलब्धता.
- कीटकजन्य (सेक्टर बी) रोगांचा प्रतिबंध, निदान व उपचार सेवांची हमी.



- साध्या आजारांवर उपचार, त्यासाठी लागणाऱ्या आवश्यक औषधांची उपलब्धता.
- प्रसूतीसाठी चांगल्या सेवांची उपलब्धता.
- प्रसूतीदरम्यान तातडीच्या सेवांची उपलब्धता.
- नवजात अर्भकांसाठी अत्यावश्यक सर्व सेवांची उपलब्धता.
- लहान मुलांचे आजार व बाल आरोग्यासंबंधी सर्व सेवांची उपलब्धता.
- माता आरोग्य व संबंधित सर्व आरोग्यसेवांची उपलब्धता.
- दृष्टिदोष, मोतीबिंदूमुळे येणारी अंधूक दृष्टी, आंधळेपण बाबतच्या सर्व सेवांची उपलब्धता.
- कुष्ठरोगासंबंधित सर्व सेवांची उपलब्धता.
- क्षयरोगाचे निदान व उपचारविषयक सर्व सेवांची उपलब्धता.
- कीटकजन्य रोगांचा (उदा. हिक्ताप) प्रतिबंध, निदान व उपचार सेवांची हमी.
- किरकोळ जखमांवरील सर्व उपचारांची उपलब्धता.
- बालरोग आणि लहान मुलांच्या इतर आजारांवर आंतररुग्ण विभागामार्फत सेवांची हमी.
- सुरक्षित गर्भपात सेवा तसेच महिलांच्या आजारांवर आंतररुग्ण विभागामार्फत सेवांची उपलब्धता.
- जीवनशैलीशी संबंधित विकार, उच्च रक्तदाब (हायपरटेन्शन) इत्यादी आजारांवर सेवांची उपलब्धता.
- कुटुंब नियोजन व इतर सेवांची उपलब्धता.
- लिंगसांसर्गिक आजारांवर निदान व उपचार यासाठी सर्व सेवा तसेच एच.आय.व्ही./एड्स संबंधी विशेषतः किशोरवयीन गटासाठी समुपदेशन सेवांची उपलब्धता.
- आरोग्य शिक्षण व प्रतिबंधात्मक आरोग्यसेवांची उपलब्धता.

प्राथमिक आरोग्य केंद्रपातळीवरील देखरेख प्रक्रियेसंदर्भातील महत्वाचे शासन निर्णय...

आरोग्य सेवांवर लोकधारित देखरेख व नियोजन प्रकल्प आरोग्य सेवा यादी प्राथमिक आरोग्य केंद्र ग्रामीण रुग्णालय/उप जिल्हा रुग्णालयांच्या दर्शनी भागात लावण्याबाबत.....

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन निर्णय क्र. राग्राअ २०११/प्र.क्र. २७३/आरोग्य-७ अ
मंत्रालय, मुंबई ४०००३२.
दिनांक :- २४/०२/२०१२

प्रस्तावना :-

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत आरोग्य सेवांवर लोकधारित देखरेख व नियंत्रण प्रकल्प राबविला जात आहे. या प्रकल्पांतर्गत राज्य सुबध्ण समितीच्या बैठकीत राज्यातील आरोग्य संस्थांमार्फत देजात येणा-या आरोग्य सेवांची यादी प्राथमिक आरोग्य केंद्र, ग्रामीण रुग्णालय/उप जिल्हा रुग्णालयांच्या दर्शनी भागात लावण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :- राज्यातील आरोग्य संस्थांमार्फत देण्यात येणा-या आरोग्य सेवांची यादी प्राथमिक आरोग्य केंद्र, ग्रामीण रुग्णालय/उप जिल्हा रुग्णालयांच्या दर्शनी भागात लावण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे. :-

प्राथमिक आरोग्य केंद्रासाठी आरोग्य सेवांची यादी

१. बाह्य रुग्ण सेवा :-

- प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये सक्कळी ४ तास व दुपारी/संध्याकाळी २ तास बाह्य रुग्ण सेवा उपलब्ध असेल.

२. आंतररुग्णसेवा :-

- आंतर रुग्णांसाठी प्रत्येक प्राथमिक आरोग्य केंद्रात ६ खाटा उपलब्ध असतील.
- प्राथमिक आरोग्य केंद्रात सर्व रुग्णांसाठी २४ तास अत्यावश्यक आरोग्य सेवा उपलब्ध असतील.
- दुखापत झालेल्या, अपघात झालेल्या रुग्णाला आवश्यक प्राथमिक उपचार दिले जातील.
- या सेवेमध्ये कुत्रा, साप चाबलेल्या रुग्णांना द्यावयाच्या व इतर अत्यावश्यक आरोग्य सेवांचा समावेश आहे.
- प्राथमिक आरोग्य केंद्रात ज्या अत्यावश्यक आरोग्य सेवा देणे शक्य नाही अशा आरोग्य सेवांसाठी सर्व रुग्णांना येथून संदर्भसेवा दिली जाईल.

३. माता व बाल आरोग्य संदर्भातील सेवा व कुरब नियोजन :-

- **गरोदरपणातील सेवा :-**
कोणत्याही गरोदर स्त्रीला प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये खालील आरोग्य सेवा मिळतील. तिला कोणतीही आरोग्य सेवा ग्राह्यरली जाणार नाही.
➤ प्रसूति दरम्यानची कळणी व सेवा (२४ तास स्वाभाविक व असिस्टेड प्रसूतीसेवा)
 - एखादी स्त्री प्रसूतीसाठी प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये आल्यावर तिची प्रसूती (नॉर्मल डिलीव्हरी) करण्यात येईल.
 - विशेष तशांची गरज असलेल्या प्रत्येक गर्भवती महिलेला तत्पर व योग्य संदर्भ सेवा दिली जाईल.
 - गरोदरपणामुळे सुरु झालेल्या उच्च रक्तादाबाचे निबंधन करणे तसेच त्या गरोदर स्त्रीला आवश्यकता असल्यास योग्य ती संदर्भ सेवा देण्यात येईल.



राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान

राज्य आरोग्य सेवाधारी, महाराष्ट्र सरकार यांचे कार्यलय

(विनांक क्र. १११/०९/२००९ दिनांक १३ सप्टेंबर २००९) ८१६२-६१०

जा.क्र. - राआसो/लो.आ.वे.प्र/ राज्यस्तरीय मुद्दे/ १०९
दिनांक :- ११/०९/२००९

प्रति,


मुख्य कार्यकारी अधिकारी,
जिल्हा परिषद,
पुणे, ठाणे, नवसुरवार, अमरावती, उस्मानाबाद.

विषय :- लोकधारित देखरेख प्रकल्पातील स्वयंसेवी संस्थेतील प्रतिनिधींना रुग्ण कल्याण समितीच्या कार्यकारी समितीत रुग्ण स्वतःची सहाय्य म्हणून निवड करणे बाबत.
संदर्भ :- राज्यस्तरीयतील जनसुनवाई वरम्यान उपस्थित मुद्दा दिनांक २६ जुलै २००९

उपरोक्त संदर्भाधीन विषयान्वये कळविण्यात येते की, राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत लोकधारित देखरेख प्रकल्प हा राज्यातील ५ निवडक जिल्ह्यांमध्ये सुरु आहे प्रत्येक जिल्ह्यांमधील तीन तालुक्यांमध्ये स्वयंसेवी संस्थे मार्फत लोकधारित देखरेख प्रकल्प राबविला जातो. या प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीसाठी राज्य स्तरावर साथी सेहत ही संस्था केंद्र सरकारने निवडली आहे.

दिनांक २६ जुलै २००९ रोजी राज्यपालांच्या कार्यालयात झालेल्या पाठपुरावा बैठकीमध्ये साथी सेहत या संस्थेने ज्या भागांमध्ये लोकधारित देखरेख प्रकल्प चालू आहे त्या भागातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व ग्रामीण रुग्णालयांच्या रुग्ण कल्याण समितीमध्ये प्रकल्पाची संदर्धीत एन.जी.ओ या प्रतिनिधी नेमण्यात याबाबत अशी विनंती केली आहे.

रुग्ण कल्याण समिती या खंरिटी कमिशनर कडे नोंदविलेल्या असतात. त्यामुळे एन.जी.ओ. सदस्याचा समावेश रुग्ण कल्याण समितीमध्ये वेप्याऐवजी या संस्थांचा एक सदस्य नियम निर्मात्रित म्हणून वेप्यात याबाबत ह्या सुचना प्रकल्प क्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र, ग्रामीण रुग्णालय, उपजिल्हा रुग्णालय, आणि जिल्हा रुग्णालय रुग्ण कल्याण समितीसाठी लागू राहतील.


अधिकाऱ्याचे सहायक
राज्य आरोग्य सेवाधारी
महाराष्ट्र, पुणे



राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान

राज्य आरोग्य सेवाधारी, महाराष्ट्र सरकार यांचे कार्यलय

(विनांक क्र. १११/०९/२००९ दिनांक १३ सप्टेंबर २००९) ६०२६६-३१

जा. क्र. राआसो/सीबीएम/संस्था प्रति./रु.क.स. कायम. नि. सदस्य/ ११३.
दि. २४/०९/२०१३.

प्रति,

- जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद,
सोलापूर, बीड, गडचिरोली, चंद्रपूर, कोल्हापूर, रायगड, औरंगाबाद, नाशिक.
- जिल्हा शल्य चिकित्सक, सामान्य रुग्णालय,
सोलापूर, बीड, गडचिरोली, चंद्रपूर, कोल्हापूर, रायगड, औरंगाबाद, नाशिक.

विषय: आरोग्य सेवांवर लोकाधारित देखरेख व नियोजन प्रकल्प
स्वयंसेवी संस्था प्रतिनिधींस रुग्ण कल्याण समितीच्या कार्यकारी समितीवर
कायमस्वरूपी सदस्य म्हणून समावेश करणेबाबत...

संदर्भ: या कार्यालयाचे निर्गमित परिपत्रक क्र. राआसो/ सीबीएम/ एन ३०/
आर.के.एस.सदस्य/ २२४४६-५३/ ११, दि. २१/०३/२०११.

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन निर्णय क्र. रा.ग्रा.अ. १००७/प्रक१७२/आरोग्य ७ अ
मंत्रालय, मुंबई - ४०००३२
दिनांक १५/०९/२००८

प्रस्तावना-

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेख तसेच लोकसहभागानून आरोग्य नियोजनाची (Community based Monitoring & Planning services) संकल्पना मांडण्यात आली आहे. या संकल्पनेच्या प्रत्यक्ष अंमलबजावणीचे पहिले पाऊल म्हणून महाराष्ट्रातील अमरावती, नंदुरबार, उस्मानाबाद, ठाणे, पुणे या जिल्ह्यांमध्ये पथदर्शी प्रकल्प राबवला जात आहे. त्या अनुषंगाने सार्वजनिक आरोग्य विभाग, शासन निर्णय क्र.रागाअ१००७/प्र.क्र.१७२/आरोग्य-७दिनांक २४ ऑगस्ट २००७ अन्वये मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

अ) राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत सुरू झालेल्या 'आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेख' या प्रकल्पामध्ये अंमलबजावणी प्रक्रियेमध्ये प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका व जिल्हा पातळीवर 'आरोग्यसेवा देखरेख व नियोजन समिती' स्थापन करणे.

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेखीच्या प्रकल्प अंमलबजावणी प्रक्रियेमध्ये प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका व जिल्हा पातळीवर 'आरोग्यसेवा देखरेख व नियोजन समिती' स्थापना करायची आहे. या सर्व समित्यांची रचना पुढीलप्रमाणे दिली आहे.

१. प्राथमिक आरोग्य केंद्र - आरोग्यसेवा देखरेख व नियोजन समितीची रचना -

या समितीच्या बैठकांसाठी एक तृतियांश सभासदांची उपस्थिती गणपूर्ती (कोरम)साठी आवश्यक मानली जाईल.

कार्यकारी मंडळ-

■ **अध्यक्ष**- प्रा.आ.केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील गावांमधून पंचायत समितीवर निर्वाचित झालेली व्यक्ती या समितीचे अध्यक्ष म्हणून कामकाज पाहतील. ज्या प्रा.आ. केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातून एकापेक्षा जास्त पंचायत समिती सदस्य निवडून आले असतील अशा वेळी ज्या पंचायत समिती सदस्यांचे मतदार संघातील लोकसंख्या प्रा. आ. केंद्राच्या कार्यक्षेत्रात जास्त असेल ते पंचायत समिती सदस्य हे अध्यक्ष म्हणून राहतील व ज्या पंचायत समिती सदस्यांचे मतदार संघातील लोकसंख्या कमी असेल ते पंचायत समिती सदस्य सहअध्यक्ष राहतील.

■ **कार्यध्यक्ष** - प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे वैद्यकीय अधिकारी

■ **सचिव** - लोकाधारित देखरेख (Community based Monitoring) प्रक्रिये जबाबदार स्वयंसेवी संस्था/जनसंघटनेचे प्रतिनिधी,

■ **सभासद संख्या** - एकूण सभासद संख्या १० ते १४ असावी.

सदस्य रचना -

■ ३ सभासद प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील ग्रामपंचायतीचे सदस्य असावेत. (पैकी किमान एक महिला सदस्य असावी.)

■ २ ते ६ सदस्य प्रा.आ. केंद्राच्या अखत्यारितील गावांमधील 'ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समित्यांचे बिगर सरकारी प्रतिनिधी असावेत. प्रा.आ. केंद्रांतर्गत असलेल्या सर्व गावांना प्रतिनिधित्व मिळावे यासाठी हे प्रतिनिधी दर वर्षी बदलले जातील.

■ २ सदस्य प्रा.आ.केंद्राच्या कार्यक्षेत्रात लोकाधारित देखरेखीसाठी जबाबदार स्वयंसेवी, संस्था /जनसंघटनांचे प्रतिनिधी असावेत.

■ ३ सदस्य आरोग्यसेवा देणाऱ्या संस्थेचे असावेत. (प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे अधिकारी, अंगणवाडी पर्यवेक्षक, ए.एन.एम, अंगणवाडी पर्यवेक्षक)

■ ज्या प्रा.आ.केंद्रामध्ये 'प्रा.आ. सल्लागार समिती' कार्यरत असेल त्या ठिकाणी स्थापण्यात येणाऱ्या 'प्रा.आ. केंद्र-आरोग्यसेवा देखरेख व नियोजन समिती'मध्ये 'प्रा.आ.केंद्र सल्लागार समिती'तील एका सदस्याचा आमंत्रित म्हणून समावेश करावा. (**सविस्तर जी.आर. संस्था-संघटनांकडे उपलब्ध आहेत.**)

► प्रकाशक- साथी (Support for Advocacy & Training to Health Initiatives)

(राज्य समन्वयक संस्था, आरोग्यसेवांवर लोकाधारित देखरेख प्रक्रिया, महाराष्ट्र राज्य)

अमन ई टेरेस, प्लॉट नं. १४०, डहाणूकर कॉलनी, कोथरूड,

पुणे-४११०२९; फोन- (०२०) ६५००६०६६, २५४५२३२५

E-mail : sathicehat@gmail.com, sathicbmp@sathicehat.org

Website : www.sathicehat.org, www.cbmpmaharashtra.org

► छपाई- इमॅजिन ग्राफिक्स, पुणे

► फेब्रुवारी २०१५

